

ИСТОРИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СИСТЕМНОГО МЕТОДА В ИССЛЕДОВАНИИ СВОЙСТВ ПРЕСТУПНОСТИ Оболентцев В. Ф.

Статья посвящена истории применения системного метода при изучении преступности; обосновывается перспективность его использования в криминологических исследованиях.

Ключевые слова: история криминологии, преступность, системный метод.

HISTORY OF THE USE OF SYSTEM METHOD IN RESEARCH OF PROPERTIES OF CRIMINALITY Obolentsev V. F.

The article is devoted history of criminology. Maintenance of criminology theories, offered the Ukrainian scientists is exposed. Perspective of the use of system method in criminology researches is grounded.

Key words: history of criminology, criminality, system method.

Надійшла до редакції 09.10.2012 р.

УДК 343.97:343.26

М. Ю. Валуйська,
канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЧНО ЗНАЧУЩОГО ВПЛИВУ НА ОСІБ , ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У статті окреслюється коло питань, пов'язаних з теоретичними і практичними проблемами запобігання вчиненню злочинів особами, яким призначено покарання у виді позбавлення волі. Ідеться про злочини, які можуть учинятися не тільки в місцях позбавлення волі, а й поза межами означених установ.

Ключові слова: криминологічно значущий вплив, запобігання злочинності в місцях позбавлення волі, особа злочинця, ресоціалізація, виправлення.

Курс України на демократичний розвиток і пріоритети, закріплені Конституцією України, – визнання життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки людини найвищою соціальною цінністю – зумовлюють необхідність ретельного розроблення криминологічної політики дер-

жави. Політика криминологічна є складником державної політики і на підставі Основного Закону країни й інтегрованих криминологічною наукою різних галузей знань визначає основоположні методологічні засади й напрямки, якими керується держава та її інституції при здійсненні нереп-

ресивної протидії злочинності та її проявам [1, с. 24]. За своєю структурою кримінологічна політика є комплексною системою базисних складових як підвалин для опрацювання і втілення в життя заходів, покликаних запобігти виникненню, існуванню й відтворенню (самовідтворенню) злочинності взагалі й окремим її видам. Проблему ефективності протидії злочинності, в тому числі й у місцях позбавлення волі, порушували у своїх наукових працях такі вітчизняні й зарубіжні кримінологи, як Ю. М. Антонян, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, А. Ф. Зелінський, О. Г. Колб, Н. О. Чечиль та інші.

Досягнення будь-якої мети (в даному випадку – запобігання злочинності в місцях позбавлення волі з урахуванням наявності і специфіки кримінологічно значущого впливу) здійснюється, як правило, шляхом виконання суб'єктом намічених заходів, спрямованих на отримання бажаних змін. Але слід враховувати, що досить часто цей процес супроводжується більш-менш активним опором об'єкта докладання зусиль чи/або інших протидіючих чинників. Таким чином, досягнення запобігання злочинності в місцях позбавлення волі) зумовлюється, з одного боку, ступенем ефективності дії соціально-пози-

тивних заходів, а з другого – ступенем ефективності нейтралізації контрчинників, що перешкоджають здобуттю цілей кримінологічної політики. Вплив негативних чинників є також кримінологічно значущим, оскільки без його врахування дія соціально-позитивних заходів може бути зведена нанівець.

У загальному вигляді заходи, покликані запобігти виникненню, існуванню й відтворенню злочинності, пов'язаної з особами, яким призначено покарання у виді позбавлення волі, містяться у Кримінально-виконавчому кодексі України. Зокрема, зазначаються основні засоби впливу на засуджених, як то: встановлений порядок виконання й відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив, які сприятимуть їх виправленню й ресоціалізації. Поняття «виправлення засудженого» тлумачиться як процес позитивних змін, що відбуваються в його особистості й створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Термін «ресоціалізація» розуміється як свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства, повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в

соціумі. Важливою є вказівка на те, що заходи впливу застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру і ступеня суспільної небезпеки, мотивів учиненого злочину й поведінки цієї особи під час відбування покарання.

Серед завдань кримінально-виконавчого законодавства України – визначення: (а) принципів виконання кримінальних покарань, (б) правового статусу засуджених, (в) гарантій захисту їх прав, законних інтересів та обов'язків, (г) порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки, (д) системи органів та установ виконання покарань, їх функцій і порядку діяльності, (е) нагляду й контролю за виконанням кримінальних покарань, (є) особливостей надання допомоги особам, звільненим від покарання, здійснення контролю й нагляду за ними. Концепцією реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. за № 1209-р [2], зазначено необхідність покращання умов для виправлення й ресоціалізації засуджених.

Одним із засобів виконання цього розпорядження вбачається доповнення кримінально-ви-

конавчого законодавства й існуючих відомчих підзаконних нормативних актів відповідними інструкціями, рекомендаціями тощо в тій його частині, що безпосередньо стосується впливу на засуджену особу. Цей сегмент потребує більш ретельної деталізації роботи із засудженими з огляду на кримінологічні знання про цю особу, на детермінанти злочинності й широкий спектр способів впливу на суспільно небезпечних суб'єктів. Ці знання кримінологія інтегрувала, вивчивши відповідні надбання різних галузей психології, психіатрії, педагогіки, антропології та інших наук.

Із позицій кримінологічної доктрини діалектично зумовлено наявність впливу на засудженого як чинників, дії яких сприяють позитивним змінам, так і тих, що підсилюють існуючі в особі морально-психологічні деформації та/або створюють нові. Отже, засуджений постійно зазнає кримінологічно значущого впливу, який може бути як позитивним, так і негативним. Завдання суб'єктів запобігання злочинності в місцях позбавлення волі – здійснювати вплив кримінологічно значущий позитивний і нейтралізувати кримінологічно значущий негативний.

Первинна диференціація першого передбачає врахування реальних умов, за яких він відбу-

вається. За цим критерієм можна виділити 3 великі групи, у яких може здійснюватися кримінологічно значущий вплив, а саме: соціумів відкритий, закритий і напівзакритий.

Під «відкритим суспільством» розуміється соціальне середовище, в якому людина може вільно користуватися всіма конституційними правами, тобто обмеження означених прав (законне чи протизаконне) не існує. Форм «закритого соціуму» може бути чимало, а їх визначальною рисою є наявність постійно діючих законних чи протизаконних обмежень основних конституційних прав людини. Прикладом «закритого суспільства» з протизаконним обмеженням прав людини може бути харизматична секта; різновидом такого соціуму із законними обмеженнями є установа виконання покарання у виді позбавлення волі. Про умови «напівзакритого суспільства» може йтися, коли мають місце систематичні, але змінні (законні чи протизаконні) обмеження законних прав особи, наприклад, у випадках, коли особа, відбуваючи покарання у виді позбавлення волі, може певний час на законних підставах знаходитися поза межами колонії.

Кожен з виділених соціальних сегментів потребує розроблення своєї специфічної методології й методик реалізації кримі-

нологічно значущого впливу із соціально-позитивним змістом і протидії кримінологічно значущому впливу з антисоціальною спрямованістю. Існуючі наукові праці із цієї проблематики становлять собою або масштабні, теоретичні дослідження, або сконцентровані на прикладному аспекті окремого питання, тоді як вимога системності й комплексності передбачає необхідність поєднання як вивчення теоретичних засад проблеми, так і застосування фундаментальних положень для розвитку прикладних методик, які можуть бути втілені в життя. Звичайно, це дуже ємна робота, тому ми зупинимося на питаннях кримінологічно значущого впливу в «закритому» й «напівзакритому» соціумах, які характеризуються законними обмеженнями конституційних прав і свобод особи, тобто в установі виконання покарання у виді позбавлення волі при різних режимах тримання в них засуджених.

Виходячи з мети Кримінологічної політики в Україні, яка знаходить своє відбиття в низці правових актів (зокрема, у Кримінально-виконавчому кодексі України), визначення правового статусу засуджених, гарантій захисту їх прав, законних інтересів та обов'язків, порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної й антисоціальної

ної поведінки, системи органів та установ виконання покарань, їх функцій і порядку діяльності, здійснення нагляду й контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі, а також регламентація порядку й умов виконання й відбування кримінальних покарань у виді позбавлення волі мають ґрунтуватися на науковому фундаменті, на системному підході й урахуванні складної взаємодії суб'єктів кримінологічно значущого впливу й умов, за яких відбувається ці взаємодії, та ін.

У цілому ж суттєвих протиріч між нормами Конституції України, міжнародними нормативними актами, належним чином ратифікованими нашою державою, та чинним законодавством і підзаконними нормативними актами, які регулюють порядок та умови виконання й відбування кримінальних покарань у виді позбавлення волі, не вбачається. Але на практиці досить часто бракує ресурсів, кваліфікованих досвідчених кадрів, методичних рекомендацій, за допомогою яких є можливість створювати належні умови для виправлення й ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як останніми, так і іншими особами, перешкодження тортурам і нелюдському або принижуючому гідності поводженню з засудженими. Як бачимо, без науково

обґрунтованої й детально розробленої стратегії й тактики кримінологічно значущого впливу позитивного спрямування і глибокого вивчення такого впливу антисоціального спрямування досягнення мети захисту інтересів окремої особи, суспільства й держави в цілому є досить сумнівним.

Стратегічним складником мети кримінологічно значущого позитивного впливу на осіб, яким призначено покарання у виді позбавлення волі, є формування у цих осіб стійких морально-психологічних настанов на дотримання загальноприйнятої системи цінностей та адекватної цим настановам поведінки у «відкритому суспільстві». До тактичної складової слід віднести опрацювання заходів, покликаних протидіяти вчиненню злочинів особами, яким призначено покарання у виді позбавлення волі, а також учиненню злочинів проти цих осіб під час відбування ними покарання.

Проведене нами опитування співробітників Державної пенітенціарної служби виявило наявність низки проблем, потребуючих свого вирішення. Серед них – необхідність застосування способів роботи з засудженими, адаптованих до реальних умов відбування покарання в місцях позбавлення волі в Україні, до менталітету спецконтингенту й до вітчизняного законодавства.

Труднощі в роботі з такими особами за морально-психологічним, естетичним, спортивно-оздоровчим, загальноосвітнім і професійно-трудовам напрямками й у сфері правової освіти виникають через складнощі подолання психологічного бар'єру, наявність якого зумовлена глибокими і стійкими морально-психологічними деформаціями засудженого, наявністю в нього такої якості, як суспільна небезпечність.

Таким чином, основними проблемами кримінологічно значущого впливу на осіб, яким призначено покарання у виді позбавлення волі, є:

1) вивчення особливостей і розширення можливостей впливу позитивних кримінологічно значущих чинників на осіб, яким призначено покарання у виді позбавлення волі ;

2) означення специфіки негативних кримінологічно значущих чинників (контрчинників), що впливають на таких осіб, з метою їх нейтралізації;

3) удосконалення системи основних напрямків роботи із засудженими, що відбувають покарання у виді позбавлення волі;

4) окреслення кола суб'єктів кримінологічно значущого впливу на таких, засуджених, визна-

чення їх повноважень і питань координації цих суб'єктів, у тому числі специфіки вимог до кадрового забезпечення установ виконання покарання (для позитивно впливаючих суб'єктів) і вивчення особливостей дій суб'єктів, які чинять вплив негативний;

5) поліпшення діяльності системи обліку роботи із засудженими;

6) запровадження ефективної системи контролю за відповідністю кримінологічно значущого позитивного впливу на осіб, яким призначено покарання у виді позбавлення волі, цілям виконання цього покарання;

7) удосконалення кримінологічного прогнозування і планування боротьби зі злочинністю в місцях позбавлення волі;

8) розроблення системи оцінки ефективності роботи суб'єктів запобіжної діяльності.

Розв'язання зазначених завдань потребує глибокого дослідження низки теоретичних і практичних питань, що стосуються особистості злочинця, детермінант злочинності, особливостей запобіжної діяльності в умовах позбавлення волі й підготовки науково-практичних рекомендацій, що сприятимуть досягненню цілей кримінологічної політики.

Список літератури: 1. Голіна В. Теоретичні та прикладні проблеми втілення кримінологічної політики в Україні / В. Голіна // Право України. – 2009. – № 7. – С. 24-30. 2. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: схвалено розпорядж. КМУ від 30.11.2011 р., № 1209-р // Офіц. Вісн. України. – 2011. – № 93. – Ст. 3389.

ПРОБЛЕМЫ КРИМИНОЛОГИЧЕСКИ ЗНАЧИМОГО ВЛИЯНИЯ НА ЛИЦ, КОТОРЫМ НАЗНАЧЕНО НАКАЗАНИЕ В ВИДЕ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ Валуysкая М. Ю.

В статье очерчивается круг вопросов, связанных с теоретическими и практическими проблемами предупреждения преступлений лицами, которым назначено наказание в виде лишения свободы. Речь идет о преступлениях, которые могут совершаться не только в местах лишения свободы, но и за пределами этих учреждений.

Ключевые слова: криминологически значимое влияние, предупреждение преступности в местах лишения свободы, личность преступника, ресоциализация, исправление.

PROBLEMS OF CRIMINOLOGICAL SIGNIFICANT EFFECT ON THE PERSONS BEING SENTENCED TO PRISON

Valuyskaya M. Yu.

The article includes a number of issues related to the theoretical and practical problems of crime prevention by persons who were sentenced to in prisonment. This are not just the crimes that can be committed in prison, but outside of these institutions.

Key words: criminological significant impact, crime prevention in prisons, person of offender, resocialization, correction.

Надійшла до редакції 19.11.2012 р.